

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश डा. श्री आनन्दमोहन भट्टराई
आदेश

०७०-WO-०१५३

मुद्दा : उत्प्रेषण समेत।

ललितपुर जिल्ला, सैंबु गा.वि.स. वडा नं. ८ बस्ने राम बहादुर थापाको छोरा
मधुबहादुर थापा -----१

निवेदक

विरुद्ध

मालपोत कार्यालय, ललितपुर लगनखेल -----१

भूमिसुधार कार्यालय, ललितपुर प्रयागपोखरी -----१

विपक्षी

ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उ.म.न.पा. वडा नं. ५ बस्ने शान्ति बस्नेत --१

मकवानपुर जिल्ला, हेटौँडा न.पा. वडा नं. २ बस्ने लक्ष्मीदेवी श्रेष्ठ -----१

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम पर्न
आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको तथ्य एवं आदेश यस प्रकार रहेको छः-

म निवेदकको नाममा २ नं. अनुसुचि प्रकाशित भएको र सर्भे नापी एवं फिल्डबुकमा
मोही जनिई कमाई आएको ललितपुर जिल्ला सैंबु गा.वि.स. वडा नं. ८ क कि.नं. १९७
र१९८ को जग्गा जग्गाधनीले रै.प. दर्ता नगरेकाले निवेदनक मोहीले रै.पं. दर्ता गरी पाउँ
भनी मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिएकोमा राम बहादुर थापा समेतले हकदावी गरेकाले
अदालतमा मुद्दा हाली हक कायम गरी मालपोत कार्यालयबाट श्रेस्ता एवं पुर्जामा मोही
जनाई पुर्जा तयार भए पश्चात राम बहादुर थापा समेतले मिति २०६४/६/२३ मा र.नं.
८९२(घ) मार्फत हा.ब. लिखत गरी दिएको सो गर्दा लिखतमा मोही मधु बहादुर थापा

भनी जनिएको र ज्ञानी शाक्यले बाबुराजा शाक्यलाई मोही जनाई हा.ब. लिखत पारित गरी दिदा र प्रत्यर्थीहरु शान्ती बस्नेत एवं लक्ष्मी देवी श्रेष्ठलाई मिति २०६७/४/६ मा हा.ब. गरी दिदा लिखतमा मोही जनीई लिखत पारित भएको र पुर्जा श्रेस्ता र भई शान्ती बस्नेत समेतले कित्ताकाट गरी कि.नं. ९०८, २०४ र ९०५ कायम गराई जग्गा धनी प्रमाणपुर्जा पुर्जा एवं श्रेस्ता लिँदा निवेदक मोही कायम भएको छ। विपक्षीहरुका मुलदाता राम बहादुर थापाले मोही लगत कट्टा गरी पाउँ भनी भुमी सुधार कार्यालयमा दिएको निवेदन मिति २०६४/१/२० मा मुलतवीमा रहेको छ। सो मिसिलमा कार्वाही नगरी लक्ष्मीदेवी श्रेष्ठले मिति २०६९/७/२४ मा दिएको निवेदनको भरमा मलाई बुझ्दै नबुझी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरित सोही कार्यालयमा मोही लगत कट्टा सम्बन्धी कारवाही भई मुलतवीमा रहेको निवेदनलाई अनदेखा गरी भूमी सुधार कार्यालयबाट मेरो नाममा रहेको मोही लगत कट्टा हुने गरी मिति २०६९/७/२६ मा निर्णय भएको थियो।

भुमीसुधार कार्यालयले मेरो नाता सम्बन्ध नै नरहे नभएका जग्गाधनीहरुको निवेदन लिई श्रेस्ता एवं जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा तथा अनुसुची समेतमा मोही जनिरहेको अवस्थामा मलाई सुनुवाईको मौका समेत नदिई पुरा गर्नुपर्ने कार्यविधी पुरा नगरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरित नाता सम्बन्ध नपर्ने व्यक्तिहरुले दिएको निवेदनको आधारमा भएको निर्णय र सोको आधारमा मालपोत कार्यालयबाट पठाएको पत्र एवं सो पत्र बमोजिम श्रेस्तामा मोही हटाउने गरी भएको काम कारवाहीबाट नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ द्वारा प्रत्याभुत मेरो मौलिक हक हनन् हुन गएकोले उक्त निर्णय एवं पत्राचारहरु उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेश एवं पुर्जी जारी गरी यो निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म उक्त जग्गाहरुमा निवेदकलाई खनजोत एवं भोग चलन गर्न नरोक्नु नरोकाउनु भनी अन्तरिम आदेश समेत जारी गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी हुन नपर्ने कुनै आधार र कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी नं. १ र २ लाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु। निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी हुन नपर्ने कुनै आधार र कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफै वा आफ्नो प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी नं. ३ र ४ लाई सम्बन्धित जिल्ला अदालत मार्फत सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु। साथै निवेदकले माग गरेबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा दुवै पक्षलाई राखी छलफल गर्न उपयुक्त देखिएकोले छलफलको लागि पेशी तोकी सोको सूचना विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।५।४ को आदेश।

रिट निवेदकले निवेदनमा मलाई सुनुवाईको मौका नदिई भूमिसुधार कार्यालय ललितपुरबाट जिल्ला ललितपुर सैंबु गा.वि.स. वडा नं. ८/क कि.नं. ९०४, ९०५ र ९०८ को जग्गामा भएको मोही लगत कट्टा गरेको भन्ने सम्बन्धमा मोही लगत कट्टा गर्ने निर्णय गर्ने निकायबाट लिखित जवाफ प्रस्तुत हुने हुँदा सो सम्बन्धमा यस कार्यालयबाट बोलिरहन परेन। साथै यस कार्यालयले मोही लगत कट्टा गर्ने निकायबाट मोही लगत कट्टा गर्ने निर्णय भई सोको जानकारी प्राप्त भएपछि मोठ सेस्तामा जनाउने सम्मको कार्य गर्ने भएकोले कसैको मौलिक हकमा आघात पर्ने कार्य यस कार्यालयबाट नभएको हुँदा विपक्षी रिट निवेदकको रिट निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मालपोत कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ।

मोही मुख्य प्रमाणको रूपमा रहेको मोहीको २ नं. अनुसूचीमा सोही साविक कि.नं. १९७ र १९८ को जग्गाको आफ्नो वा अरुको महलमा मधु थापा आफ्नो भनी जनिएको अवस्था विद्यमान रहेको र नापी फिल्डबुकको जोताहा महलमा मधु थापा जनिएको र किसानको व्यहोरामा "यो जग्गा मेरो दर्ता हो" भन्ने उल्लेख भएको समेत देखिँदा साविकमा उक्त जग्गाको जग्गाधनी र मोही एकै व्यक्ति देखिन आएको। साविक उक्त कित्तामा बाबु छोरा बिच मुद्दा परी सम्मानित अदालतबाट हक हिस्सा छुट्टयाई कायम हुन आएको कित्ता जग्गाको क्रमशः हक हस्तान्तरणको समयमा साविककै निज जग्गाधनी र मोही एकै व्यक्तिको नाम मोही महलमा यथावत नै रही रहन गएको देखिन आएको अवस्थाबाट भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ अनुसार यस कार्यालयबाट मिति २०६९।९।२६

मा मोही लगत कट्टा गरिएको निर्णय कानूनसम्मत नै रहेको हुँदा यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको उक्त रिट निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने भूमिसुधार कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ ।

भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ चौथो संशोधन २०५३ ले मोही र जग्गाधनी बिचमा रहेको दोहोरो स्वामित्व अन्त्य हुने गरी लागू भएको उक्त ऐनमा यदि जोताहा किसानलाई मोही कायम गर्नुपर्ने अवस्था भएको खण्डमा उक्त ऐन जारी भएको मितिले ६ महिनाभित्र जग्गा रहेको गाउँ विकास समिति, नगरपालिका आवश्यक प्रमाणहरू पेश गरी मोही कायम हुन सक्ने भनी भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ चौथो संशोधन २०५३ को दफा २५ को उपदफा २ को खण्ड १ मा प्रष्ट कानूनी व्यवस्था हुँदा हुँदै हाल आएर म मोही हुँ भनी रिट निवेदकलाई मिल्ने अवस्था नै नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको लक्ष्मीदेवी श्रेष्ठको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सुचिमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित बिद्वान अधिवक्ता श्री गणेश बिक्रम कार्कीले भूमि सुधार कार्यालयमा पहिला मोही लगत कट्टा गरी पाउँ भनि परेको निवेदन यथावत राखी मेरो नाता सम्बन्ध नै नरहे नभएका जग्गा धनीहरूको निवेदन लिई श्रेस्ता एवं जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा तथा २ नं. अनुसूचीमा मोही जनिरहेको अवस्थामा मलाई बुझ्दै नबुझी सुनुवाईको मौका समेत नदिई पुरा गर्नु पर्ने कार्यविधी पुरा नगरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरित भूमि सुधार कार्यालय ललितपुरबाट मिति २०६९।७।२६मा श्रेस्तामा मोही हटाउने गरी भएको निर्णयबाट मेरो मौलिक हक हनन् हुन गएकोले उक्त निर्णय र पत्राचार गरेका पत्रहरू लगायतका निर्णयहरू बदर हुनुपर्छ भनी तथा प्रत्यर्थी मालपोत कार्यालय समेतका तर्फबाट उपस्थित बिद्वान सहन्यायाधीवक्ता उद्वव पुडासैनीले मोहीको मुख्य प्रमाणको रूपमा रहेको मोहीको २ नं. अनुसूचीमा सोही साविक कि.नं. १९७ र १९८ को जग्गाको आफ्नो र अरुको महलमा मधु थापा भनी जनिएको अवस्था रहेको र नापी फिल्डबुकको जोताहा महलमा मधु थापा जनिएको र किसानको व्यहोरामा "यो जग्गा मेरो दर्ता हो" भन्ने उल्लेख भएको समेत देखिँदा साविकमा उक्त जग्गाको जग्गाधनी र

मोही एकै व्यक्ति देखिन आएको हुनाले भुमी सम्बन्धि ऐन २०२१ अनुसार मिति २०६९।७।२६ मा मोही लगत कट्टा गर्ने गरी भएको निर्णय कानून सम्मत नै रहेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज भागि छ खारेज हुनपर्छ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो।

उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायीहरुले गर्नुभएको बहस समेत सुनी प्रस्तुत निवेदन सहितको मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरुको अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो वा होइन सो सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो।

सो सन्दर्भमा हेर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा भूमिसुधार कार्यालयमा पहिला मोही लगत कट्टा गरी पाउँ भनि परेको निवेदन यथावत राखी मेरो नाता सम्बन्ध नै नरहे नभएका जग्गा धनीहरुको निवेदन लिई श्रेस्ता एवं जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा तथा २ नं. अनुसूचीमा मोही जनिरहेको अवस्थामा मलाई बुझ्दै नबुझी सुनुवाईको मौका समेत नदिई पुरा गर्नु पर्ने कार्यविधी पुरा नगरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरित भूमी सुधार कार्यालय ललितपुरबाट मिति २०६९।७।२६ मा भएको निर्णयबाट मेरो मौलिक हक हनन् हुन गएकोले उक्त निर्णय र पत्राचार गरेका पत्रहरु लगायतका निर्णयहरु उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको मुख्य रिट निवेदन जिकिर रहेको देखिन्छ। फिल्डबुकको जोताहा महलमा मधु थापा देखिएको र किसानको व्यहोरामा नै यो जग्गा मेरै दर्ता हो भन्ने उल्लेख भएको देखिदा साविकमा जग्गाधनी र मोही एकै व्यक्ती देखिन आयो। साविकमा बाबुछोरा विच अंश मुद्दा परि सोही जग्गाबाट अशौं समेत पाइसकेपछि जग्गाधनी एकापरिवारको व्यक्ति वा एकै व्यक्ती हुन नसक्ने कानुनी व्यवस्थाका आधारमा मिति २०६९।७।२६ मा मोही लगत कट्टा भएको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्ने समेत व्यहोराको भुमि सुधार कार्यालय ललितपुर समेतको लिखित जवाफमा देखिन्छ।

बादी राम बहादुर थापा समेत र प्रतिवादी मधु थापा विच ललितपुर जिल्ला अदालतमा मुद्दा परी उक्त अदालतबाट मिति २०६२।८।१३ मा सैबु गा.वि.स. वडा नं.

८ क साविक कि.नं. १९७ र १९८ को जग्गाको ५ भागको ४ भाग वादी राम बहादुर थापाले पाउने ठहरी मिति २०६२/८/१३मा फैसला भएको देखिन्छ। त्यसै गरी वादी मधु बहादुर थापा र प्रतिवादी राम बहादुर थापा भै चलेको रै.प.दर्ता मुद्दामा रै.प. तर्फको वादीको दावी पुग्दैन भनी ललितपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३/५/८ मा भएको फैसला पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०६३/५/८ मा सदर भै अन्तिम भैरहको पनि देखिन्छ। यसरी अंश मुद्दाबाट प्राप्त गरेको ५ भागको १ भाग मधु थापाको हक कायम हुने गरी मालपोत कार्यालयबाट मिति २०६३/६/२६ मा निर्णय भएकोमा सोही हक हिस्सा छुट्याई दर्ता फारी गरी दिने गरी ललितपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।१०।२२ गते फैसला भएको र पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६९।६।१६ मा सुरु फैसला सदर हुने ठहराई फैसला समेत भएको देखिन्छ। सोही फैसलाहरू बमोजिम राम बहादुर थापाको हक हुन आएका जग्गाहरू तहतह रुपमा हस्तान्तरण भएको र कित्ताकाट भै कि.न. ९०४, ९०५ र ९०८ कायम भएकोमा साविककै जग्गाधनी मधु थापाको मोही लगत कायम रहेकोले लगत कट्टाको लागी जग्गाधनी शान्ति बस्नेत समेतको मागदावी बमोजिम मिसिल सलग्न प्रमाण समेतका आधारमा मिति २०६९।७।२६ मा मोही लगत कट्टा गर्ने गरी भूमिसुधार कार्यालय ललितपुरबाट निर्णय भएको देखिन्छ।

यसरी हेर्दा साविक कि.नं. १९७ र १९८ को जग्गामा जग्गाधनी र मोही एकै ब्यक्ति भन्ने देखिएको र मोहीको मुख्य प्रमाणको रुपमा रहेको मोहीको २ नं. अनुसूचीमा आफ्नो र अरुको महलमा "मधु थापा" भनी जनिएको अवस्था रहेको र सर्भे नापी हुँदा फिल्डबुकको जोताहा महलमा मधु थापा जनिएको र किसानको व्यहोरामा "यो जग्गा मेरो दर्ता हो" भन्ने उल्लेख भएको समेत देखियो। यी निवेदक मधु बहादुर थापा बाबु र राम बहादुर थापा छोरा देखिई निजहरूबीच चलेको अंश, रै.प. दर्ताफारी मुद्दाहरू समेतबाट जग्गामा राम बहादुरको हक रहन गएको र आफ्नो हक हुन आएको जति जग्गा राम बहादुरले हक हस्तान्तरण गरेको सम्म देखियो। साविकमा उक्त जग्गाको जग्गाधनी र

मोही एकै व्यक्ति देखिन आएको र तहतह मुद्दाबाट समेत विवादको टुङ्गो लागिसकेको हुनाले भूमी सम्बन्धि ऐन २०२१ अनुसार मिति २०६९।७।२६ मा मोही लगत कट्टा गर्ने गरी भूमी सुधार कार्यालय, ललितपुरबाट भएको निर्णय कानून प्रतिकूल भन्न मिलेन।

निवेदक राम बहादुर थापासंग मधु बहादुर थापा भएको ललितपुर जिल्ला अदालतमा चलेको मुद्दामा नै पक्ष रहेका र मुद्दाको फैसला कार्यान्वयनका सिलसिलामा कित्ता छुट्याउने र मोही लगत कट्टा गर्ने कार्य भएकोमा सो उपर चित्त नबुझे मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ६१ नं. बमोजिम निवेदन लाग्नेमा सो तर्फ निवेदक गएको पनि देखिएन। जुन जग्गाको निवेदक मोही नै कायम रहन सक्दैन, सो जग्गाको मोहीयानी लगत कट्टा गर्ने कार्य प्राविधिक बिषयसम्म हुँदा मलाई बुझिएन भन्ने कुराको कुनै तात्त्विक अर्थ रहने देखिएन।

अतः माथी उल्लेखित कारणहरुबाट एकै व्यक्ति जग्गाधनी र मोही हुन नसक्ने हुँदा भूमी सुधार कार्यालय ललितपुरबाट मिति २०६९।७।२६ मा मोही लगत कट्टा गर्ने गरी भएको निर्णयमा कानुनी त्रुटी भए गरेको नपाईंदा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुन सक्ने अवस्था देखिएन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा मिसिल नियमानुसार गरी बुझाईदिनु।

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत:- सुमन पाण्डे

कम्प्युटर अपरेटर:- उत्तरमान राई

ईति सम्बत् २०७३ साल फागुन महिना २२ गते रोज १ शुभम्